

VAKFİYELER İŞİĞİNDA HACI BEKTAŞ VELİ TEKKESİ VE BAZI BEKTAŞI TEKKE VE TÜRBELERİYLE İLİŞKİLERİ*

Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge in the Light of Waqfiyyes and Its Relations with Some Bektaşî Dervish Lodges and Tombs

Nilgün ÇEVİRİMLİ**

Öz

Osmanlı'nın kuruluş döneminde önemli roller oynayan ve fütuvvet anlayışı üzerine teşkilatlanan tekke ve zaviyelerin, devlet tarafından temlik edilen arazilerde vakıf olarak kurulmaları teşvik edilmiştir. Böylelikle çoğu araziler şenlendirilmiş, topraklar ihyâ edilerek üretime katkı sağlamıştır. Diğer yandan devletin güvenliğini sağlamada ileri karakollar niteliğindeki bu zaviyeler, gelen-giden yolcuları misafir etme, yemek ve diğer ihtiyaçlarını karşılayarak, gönüllerini İslam dinine ısındırmak gibi görevleri de üstlenmişlerdir. Bu vakıflar sayesinde söz konusu öğretilerin içinde şekillendiği, işlevsel bazı özelliklere göre sınıflandırılan dergâh, hangâh, âsitane şeklindeki tanımlanan mimari unsurlar şekillenmiştir. Genellikle tekke ve zaviye olarak tanımlanan bu kuruluşlardan önemli bir bölümünü de Bektaşî tarikatına mensup kişilerce kurulmuş Bektaşî tekkeleri oluşturur. Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 13.-19 Yüz yıllara tarihlenen vakfiyeler içinden tespit edilen Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve diğer bazı Bektaşî tekkelerine ve bazı Bektaşî tarikatına mensup kişilere ait türbeler için kurulmuş yirmiyeye yakın vakıf ele alınmıştır. Söz konusu vakıfların kuruldukları yerler, kuruluş gayeleri, gerçekleştirdikleri hayır hizmetleri, vakıfların yönetimi, yönetimle ilgili sorunlarla, sorunların çözümüne yönelik siyasi otorite tarafından gerçekleştirilen uygulamaların tekke yönetimine yansımaları tespit edilmiştir. Söz konusu vakıflar 15.ve 19. yüzyıllar arasında başta İstanbul olmak, İzmir, Edirne, Tokat gibi şehirlerin yanı sıra günümüzde milli sınırlarımız dışında kalan Girit, Makedonya, Yunanistan, Belgrat gibi merkezlerde, Bektaşî tarikatının ileri gelenleri ve bazı Paşalar tarafından kurulmuştur. Vakıfların akarları genellikle gayrimenkul, menkul, para ve canlı hayvanlardan oluşmaktadır. Akar gelirlerinden öncelikle vakfa ait vergiler ödenerek, kalanı tekke zaviye ve türbelerin taminine ve tekkede barınan fakir fukara ve gelip gidenlerin ihtiyaçlarına harcanmıştır. Yönetimde genellikle vakfî ilk kuran kişi mütevellî olurken, daha sonra evlatlar veya vâkıfın istediği biri ya da bir makam yer almıştır. Evladın veya tevliyyetin şart edildiği kişinin neslinin kesilmesi halinde de genellikle Kırşehir'deki Hacı Bektaş Tekkesi'nde post-nişin olan veya Târikat-i Aliyye-i Bektaşîye'den olan bir kişiye şart kılınmıştır.

Anahtar Kelimeler: vakıf, tarikat, mütevellî, zaviye, derviş

Abstract

Dervish lodges (*tekke*) and monasteries (*zāwiyah*), which played an important role in the foundation period of the Ottoman Empire, were organized on the basis of *futuwwat* (bravery) understanding and encouraged to be established as a religious endowment in the areas assigned by the state. In this way, most of the lands have been enriched and improved, as well as contributing to the production. On the other hand, these institutions, which became outposts in ensuring the security of the state, provided some other services, such as hosting travellers, catering, meeting other needs, and warming their hearts to the religion of Islam. Thanks to these endowments, the architectural elements, such as dervish convent, hangars, and hospitals, which classified according to their functional features and shaped by the teachings of the order, were appeared. An important part of these organizations, which

* Geliş Tarihi: 12.02.2020, Kabul Tarihi: 21.03.2020. DOI: 10.34189/hbv.94.005

** Dr. Sanat Tarihiçi-Vakıf Uzmanı-mail: ncevrimli@gmail.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4694-7721>

are generally defined as *tekke* and *zāwiyah*, were established by the followers of Bektashi order. In this study, the places where the endowments in question were founded, the purposes of their establishment, the charity services they provided, their management and related issues, and the practices carried out by the political authority to solve their problems in managing the lodge, were determined. These endowments were established between the 15th and 19th centuries, especially in cities, namely Istanbul, Izmir, Edirne, Tokat, and, now foreign cities, Crete, Macedonia, Greece and Belgrade. Some of these were established by notable names in the Bektashi order and the rest by Pashas. The property of the endowments were generally consists of personal and real estates, money and animals. Their taxes were paid from the income, the rest was spent for maintenance of the lodges and shrines, and needs of the poor who shelter in lodges and stay over. Generally, the first person to set up the endowment was trustee in the management, then his/her children or some one or an authority asked by the endower. In the event that the child or the person to whom the stipulation was inserted, became extinct, a person who is post-niche or who is from the Bektashi order is usually required in the Haci Bektashi Lodge in Kırşehir.

Keywords: religious endowment, religious order, trustee, *zāwiyah*, dervish.

1. Giriş

Anadolu Selçukluları Dönemi Anadolu’unda bir yandan Bizans’ın baskısı, diğer yandan Moğol istilası nedeniyle halkın, oldukça büyük siyasi karışıklıkların etkisinde kaldığı bilinmektedir. İnsanların manevi yönden desteğe ihtiyaç duydukları bu dönemde, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Velî, Hacı Bayram Velî, Yunus Emre gibi mutasavvıfların söz konusu tekkelerde bu görevi üstlendikleri bilinir. Tekke ve zaviyeler, özellikle yeni yerlerin fethedilmesinde ve Anadolu’nun Türkleşmesinde öncü roller oynamış, topraklar bu kurumlar sayesinde ihya edilerek üretime katkı sağlanmıştır.

İslam Kültür tarihinde önemli bir yeri olan tekkeler, tasavvuf düşüncesi ve terbiyesinin halka takdim edildiği kurumlardır. Toplumda sosyal hayatın şekillenmesinde oynadıkları dinî ve ahlâkî rolün yanı sıra sanat ve edebiyat alanına da önemli katkılar sağlamışlardır. Özellikle birçok hattat, musiki ve sanat ehlinin Mevlevi tekkelerinde yetiştiği bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra tekkeler gerek mimarî yapıları gerekse ortaya koydukları dini ve kültürel yaşam tarzının gerektirdiği unsurlar bakımından, günümüzde tarih, edebiyat, müzik, sanat tarihi, müzecilik gibi çeşitli disiplinlerin ilgi alanı, hatta kaynaklarını oluştururlar.

İşlevleri hemen hemen aynı olmasına rağmen Osmanlı devrinde bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü büyük ve içinde kurucuların kabrinin yer aldığı büyük tekkeler, Farsça “eşik” anlamına gelen âsitane şeklinde anılmışlardır. Yine bu yapılar için Farsça bir kelime olan “dergâh” terimi de sıklıkla kullanılmıştır (Tanman, 1991:486). Tarihi metinlerde geçen “hangâh” da bir nevi bu yapıları tanımlar. İşlevleri aynı olan halk arasında ve çoğu metinlerde çoğunlukla tekke ve zaviye olarak tanımlanan bu müesseselere insanlar, dünya hayatının çeşitli meşakkat ve sıkıntısı ile yorulan ruh ve bunalan gönüllerini dinlendirmek ve kendilerini eğitmek için gitmişlerdir.

İslam dünyasında mevcut İslami kurumlar veya kuralların, zamanla toplumdaki değişik kesimlerin sorunlarına yeterince cevap veremediği noktalarda, önce mezhep-

ler, 11. Yüzyıl'dan sonra da tarikatlar toplumsal yaşamda belirmeye başlar. Tekke ve zaviyelerde öğretilerini sunan söz konusu tarikatlar günümüze kadar gelen süreçte birçok alt kollara ayrılarak bazıları devam etmiş, bazıları da zamanla ortadan kalmışlardır.

Selçuklu, Beylikler ve daha sonra Osmanlı'da yaygınlaşan vakıf sisteminde birçok tekke ve zaviye vakfının da kurulduğu, kendi mütevellilerince yönetilen bu vakıflar üzerinde zaman zaman devletin olumlu ve olumsuz yönde bazı tasarruflarının olduğu görülür.

Başta Hacı Bektaş Zaviyesi olmak üzere Kızıl Veli (Deli),¹ Akyazılı ve Abdal Mûsâ gibi Rum abdalları zümresine mensup Kalenderî şeyhlerine ait bazı büyük zaviyelerin henüz Bektaşî tarikatı resmen oluşmadan önce devletçe varlığı tescil edilmiş birer vakıf kurumu oldukları bilinmektedir. I. Bayezid'in Rumeli fetihlerinde aktif rol oynayan Bektaşî dervişlerini ödüllendirdiği örneğin, Seyyid Ali Sultan'a gösterdiği yararlıktan dolayı Dimetoka yakınlarında Darıbükü/Karabükü denilen mevkide topraklar bahşettiği, vakıf topraklar üzerinde tekkesini kurduğu ifade edilmektedir (Altı,2019:38).

Özellikle Osmanlı Döneminde yeniçeriliğin Bektaşîliğe dayanması ve bu dönemdeki Safevi Devletince, Anadolu'da başlatılan yoğun bir “Kızılbaşlık” propagandasına karşı devletçe çareler aranmaya başlamıştır. II. Bayezid'in bu dönemde vakıflara verdiği destek, Bektaşîliğin iktisadî yönden güçlenmesine zemin hazırlayan nedenlerden biridir (Ocak,1992:377).

Bektaşîliğin ikinci devresini oluşturan Balım Sultan döneminde ise yönetimle ilgili en dikkat çekici gelişme, bütün Bektaşî tekke vakıflarının Hacı Bektaş Zaviyesinin idaresine bağlanmasıdır. Böylelikle Hacı Bektaş Zaviyesinin artık diğer zaviyelerin şeyh ve mütevellî tayinlerinde son sözü söyler duruma gelmesi sağlanmıştır. Belli kural ve kaidelere göre yapılan tâyin ve azillere hiçbir devlet yetkilisinin müdahalesi söz konusu olmamıştır (Ocak, 1992:376). Vakfiyelere de yansıyan yönüyle örneğin bir taşra zaviyesinin babalık makamı, Hacı Bektaş şeyhinin iznine bağlı olarak babadan oğula geçmek suretiyle doldurulmuştur.

Vakıf istilahında “Müstesna Vakıflar” veya “Evkâf-ı Celile” olarak tanımlanan bir grup vakıf mevcuttur. Bunlar devletin ya da Vakıf İdaresinin hiçbir müdahalesi olmadan doğrudan kendi mütevellisi tarafından idare edilen vakıflar olup kendi içinde “eizze” ve “guzat” vakıfları” olarak da ikiye ayrılırlar. Aralarında Hacı Bektaş Veli'nin de bulunduğu Abdülkadir Geylani, Mevlâna Celaleddin, Hacı Bayram Veli gibi manevî kişiliklerin adlarıyla anılan bu vakıflar “eizze vakıfları” arasında yer alır. Bunlar toplum üzerinde geniş nüfuza sahip manevî kişiliklere devletçe tahsis edilen ya da bu şahıslara ait özel mülklerin vakfa dönüştürülmesiyle meydana getirilmiş olan tekke ve zaviyeler aracılığıyla bir nevi yetişkin eğitiminin gerçekleştirildiği eğitim kurumlarıdır (Öztürk,1986:167). Müstesna vakıfların diğer bir gurubunu ise devlet için yararlıklar göstermiş nüfuzlu gazilere tahsis edilmiş topraklarda kurulan Gazi

Evrenos, Gazi Mihal, Ali Bey, Gazi Süleyman Bey gibi “Guzat Vakıfları “oluşturur (VGMA, 604:46/64).

Kütahya’da Kurulu Hacı Halil oğlu İshak Fakih Vakfı’nda vâkıfın soyundan gelen evlatları söz konusu vakfın da istisna vakıflara dahil edilmesini talep ederler. Ancak bu talep, 28 Rebiül-evvel 1318H/ 1900 M tarihli ilâmla reddedilir. Bu belgenin bizim açımızdan önemi ise burada müstesna vakıfların tarihi seyrine ait bazı kanuni düzenlemelerden söz edilmesidir. “Tanzimatın ilk icraatlarında (...) memâlik-i mah-rûse-i şâhânedede mevcut bil-cümle evkâf-ı şerîfeden Celâliye ve Hacı Bektaş Veli ve Abdülkâdir Geylâni ve Hacı Bayram Veli ve Gâzi Mihal ve Ali ve Süleyman ve Evranos Beyler vakıfları istisna idilüb maadası 1252H/1836M tarihinde cânib-i Hazine-i Celileden zabt olunduktan sonra” şeklindeki ibareden, bu dönemde birçok vakfın bazı gerekçelerle² devlet tarafından zapt edilmesi sırasında söz konusu sekiz vakfın bunun dışında tutulduğu anlaşılmaktadır.

Yine aynı belgede 1294 H/1877 M senesinde devletin, yönetiminde sorun olan bazı vakıfları tekrar mazbutaya alması sırasında, Zağnos Paşa, Emir Ahmedi’l-Buhari, Şeyh Sinan Erdibili, Himmet Efendi, Firuz Bey, Dur Ali Bey, Şeyh Şücaüddin Veli, Bâzırgan Hacı Mehmed Efendi, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, Bedreddin Farsi Bey, Molla Şemseddin-i Fenâri, Abadül Cebbar zâde Mustafa Bey gibi vakıfları da istisna vakıflar arasına aldığı anlaşılmaktadır (VGMA,604:46/64).

Ali Himmet Berki ise söz konusu vakıflarla ilgili olarak şunları söyler: “Bu vakıfların ekserisi tahsisat kâbilinden olub bu zevâtın yüksek ma’nevi şahsiyyetlerine ve devlet ve cem’iyyet menfaatine gösterdikleri fevka’l-âde hamaset ve gayrete mebni taraf-ı devletden ihsan olunmuştu. Bu vakıfların a’şar ve rüsûmat-ı sairesi mütevellileri tarafından tahsil ve cibâyet olunur. Ve ferağ ve intikal muameleleri bunların izniyle yapılır ve tasarruf senedleri dahi mütevelliler tarafından verilirdi. Emvâl-i gayr-i menkûlenin tasarrufu hakkındaki kanunla emr-i tasarrufu müteallik bilcümle muameleatin icrası Defter-Hâne’ye tevdi olunmuştu. Müstesna vakıflar sekiz kalemden ibâret iken sayıları artırılmış, fakat sonraları azaltılarak nihayet tamamen ilga edilmiştir. Şu ciheti de söyleyelim ki istisnâiyyetin kaldırılması mutlaka bu vakıfların zabt edilmesi demek olmayıp, kanun mucibince müteveli olanların hak ve salahiyetleri bâkidir” (Berki,1958:6).

Söz konusu açıklamadan, bu vakıfların yüksek manevi özelliklere sahip, devletin ve toplumun gelişmesi yönünde gayret sarf eden kişilere devletçe kendilerine tahsis edilen topraklar üzerinde kurulduğu, vergileri ve gelirleri vs. kendi mütevellilerince tasarruf edildiği, tasarrufu ile ilgili hususun kanunla belirlendiği ifade edilir. Bu sekiz vakfın sayısı artırılmış, sonra tekrar azaltılmış, en sonunda da mütevellilerin hakları saklı kalmak kaydıyla tamamen ilga edildiği anlaşılmaktadır.

Öğretileri ile 13. yüzyılda Anadolu’ya damgasını vuran mutasavvıflardan biri olan Mevlânâ, daha seçkin şehirli bir kültüre hitap ederken, çağdaşı Hacı Bektaş Veli ise kırsal kesimde yaşayan halkın dertlerine çare olmuştur. Konumuz olan Hacı

Bektaş tarafından kurulan Bektaşî Tarikatı ve onun öğretilerinin şekillendiği Hacı Bektaş Tekkesi'nin merkez tekke olması, diğer çoğu Bektaşî tekkelerindeki post-nişin/postta oturan ve mütevellî atamaların buranın arzı ile yapılması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada söz konusu tekkenin tarihçesi ile ilgili ayrıntıya girilmese de 13/12/1925 tarih ve 677 numaralı “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir takım Unvanların İlgasına Dair Kanun”la bütün tekke ve zaviyeler gibi o da aynı kaderi paylaşmıştır. 1926 yılında Konya Mevlâna Tekkesi'nin müzeye çevrilmesinden sonra, Hacı Bektaş Tekkesi de 16 Ağustos 1964 yılında müze olarak açılmıştır (Önder,1994:38). Bugün Kırşehir'e bağlı Hacıbektaş (Suluca Karahöyük) ilçesinde yer alan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından müze olarak hizmet vermektedir.

Bektaşilik ve Bektaşî zaviyeleri ile ilgili birçok araştırma ve yayının varlığı bilinmektedir. Belgeler üzerinde yapılan konuyla ilgili benzer çalışmalardan biri de Altı'nın (2019)³ çalışmasıdır. Bu makalede ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiyelerde tespit edilen Hacı Bektaş Dergâhı ile diğer bazı Bektaşî dergâhları ve türbeleri için kurulmuş vakıflar ele alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışma vakfiyeler üzerinden ele alınarak Bektaşî vakıflarının değişik açılardan değerlendirildiği ve Hacı Bektaş Tekkesi ile ilişkilendirildiği daha spesifik bir çalışmadır.

15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemde kurulan bu vakıfların erken tarihli Tokat- Niksar Baş Çiftlik'te kurulu 890 H/1485M Sinâüddin Yusuf Bey bin Abdullah Vakfı, en geç tarihli ise İstanbul Makriköy/Bakırköy'de kurulu 1343 H /1922 M tarihli Kantarî Saffet Baba Vakfı'dır. Sayıları yirmiyi bulan bu vakıflar, kuruldukları yerler, mimari yapılanmaları, vakıf kurucuları, yönetim ve Hacı Bektaş Tekkesi ile olan ilişkileri bağlamında ele alınarak irdelenmiştir. Şüphesiz Bektaşî tekkeleri ile ilgili kurulan vakıflar bunlarla sınırlı değildir. Ancak vakfiyesinde açıkça Bektaşîlere ait olduğu belirtilen vakıflar bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

2. Vakıf Kurucular ve Vakıflarda Yönetim

Osmanlı Döneminde padişah, hanım sultanlar ile diğer üst düzey devlet yöneticileri kurdukları vakıflarda cami, mescit, mektep, tekke, zaviye, medrese, han, hamam gibi birçok hayratla, bu hayratların devamı için gelir getirici akar eserler ve çeşitli araziler vakfetmişlerdir. Bu hayrat yapıları arasında dini ve eğitim yapıları kategorisinde değerlendirilen önemli bir bölümü de tekke ve zaviyeler oluşturur.

Vakıf kuruculara bakıldığında ilmiye sınıfından birçok müderrisin, tarikat ehli şeyhlerin de vakıflar kurduğuna şahit olunur. Araştırmaya konu Hacı Bektaş Veli ve diğer Bektaşî tekkeleri ve türbeleri ile ilgili bu vakıfların çoğu da yine bu tarikatta mensup kişilerce kurulmuştur. Özellikle Balım Sultan'la başladığı bilinen yeni bir teşkilatlanmaya göre adlandırılan makamlardaki “şeyh”, “dede-baba”⁴, “baba”⁵

lakaplı bazı şahsiyetlerle onların oğulları veya halifelerinin bu konuda başı çektiği görülür. Bunun yanı sıra askerî sınıftan paşa, defterdar, gibi bazı kişiler de bu vakıfların kurucuları arasında yer almıştır. Vakıflardan bazıları, yeni bir zaviye kurulmasını öngördüğü gibi bazılarının da var olan tekke ve zaviyelerin iâşe-ibâte/yeme-barınma tamir-terim/onarım -bakım, tefrişi/döşenmesi veya ölen tarikat şeyhleri, “dede-baba” veya “babaları” adına yaptırılmış türbelerin ihtiyaçları için kurulmuştur. Örneğin Belgrad Defterdârı Ahmed Efendi ibn İbrahim’in kurduğu vakıfta, Halveti Sâdi ve Bektaş gibi çeşitli tarikatlara mensup tekke ve âsitânelere tahsisatlar yapılmıştır. Tepe delenli Ali Paşa⁶, Recep Paşa⁷, Girid Serdarı Hüseyin Paşa gibi sadece Bektaşî dergâhları için vakıf yapanlar da mevcuttur.

Üsküdar’da El-Hac Mehmed Tâhir Baba İbni Ali⁸ Vakfı’na ait Bektaşî zaviyesinin Büyük Çamlıca’da Kısıklı Karyesinde Sultân Abdülhamîd Hân Vâkfi mülhâkatından merhûm Bostâncıbaş Abdullâh Ağâ Vâkfi’na senelik yüz yirmi akçe mukâtaa-i kadîmesi/kirası olan on iki dönümlük bir arsa üzerinde kurulduğundan söz edilmektedir. (VGMA,744: 85-22).

Söz konusu vakıflarda akarların çoğunu ev, dükkân, han, bağ bahçe, çiftlik, dutluk, böcek-hâne⁹ gibi gayr-ı menkuller oluştururken, İstanbul’da 1230 M/1814 M tarihli Ali Paşa Vakfı’nda, 1330 H/1911 M tarihli Şeyh Mehmed Ali Lütfü Baba Efendi ibn Şeyh el-Hâcc Mehmed Nuri Dede Baba Vakfı ve 1343 H/1922 M tarihli Kantarı Saffet Baba Vakfı gibi vakıflarda paranın da vakfedildiği görülür. Bazı vakıflarda ise gayri menküllerin yanında, ağaçlardan elde edilen semerât/meyveler, kitap, tekkelelerin tefrişi içi seccade, halı, kapı perdesi, post gibi mefruşat, evân-i nuhâsi denilen bakır kap kakak, şamdanlar, melbûsat olarak tanımlanan bazı kıyafetler, nefir, teber, keşkül, sancak, tespih vb. tekke ayinlerine özel birçok taşınır eşya, koyun, sığır gibi canlı hayvanların da vakfedildiği anlaşılmaktadır: “ve sekiz sâk/kök armud ve üç sâk zeytun eşcârıyla/ağacı kezâlik kendi mâlım olan bir yazma mushâf-ı şerîf ve bir ade-dtelâ‘il-i hayrât ve beş teber ve bir nefir ve bir nuhâsi/bakır tepsî ve bir aşûre kazanı ve iki adet nuhâsi tencer ve iki adet halı seccâde ve bir büyük nuhâsi/bakır helva tenceresi ve iki adet nuhâsi pilav sahanı ve iki adet tesbih ve sekiz adet ufak şamdan ve dört büyük şamdan ve bir kürsü ve bir levha ve yirmi adet post ve bir sancak ve üç re’s/baş saġmâl koyun ve iki adet kilim ve on adet saman minderim” (VGMA,623:350/350).

Söz konusu vakıflarda genellikle vakfî kuran kişiler ilk mütevellilik görevini üstlenmişlerdir. Yine vakıf kurucular tarafından vakfî denetleme/nezâret görevi de bazen bir ya da birkaç kişiye veya bir makama şart kılınmıştır. İncelenen vakıflarda vakfî gelirlerini toplamakla görevli “câbi” görevine rastlanmamış olup bunun mütevellilerce yapıldığı anlaşılmaktadır. Mütevellilik ve nâzırlık görevleri çoğunda hasbî/ücretsiz olduğu gibi bazılarında günlük en az dört akçe şeklinde ücretlendirilmiştir (VGMA,629:4-3/1).

Diğer vakıflarda olduğu gibi Bektaşî tekke ve türbe vakıflarının bazılarında, vâkıf başka bir şahsın mütevellî olmasını da talep edebilir. Örneğin Mehmed Hilmi

Efendi ibni Ahmed Vakfı'nda vâkıf, henüz hayatta iken Sipahizâde Mustafa Efendi ibni el-Hâcc Mehmed Efendi'nin mütevellî olmasını, şayet istemez ise vakfına dergâh-ı şerifte her kim post-nişin-i irşâd/(irşad makamında tekkede oturan kişi) bulunur ise onun mütevellî olmasını, vakfına Mahkeme-i Teftîş Evkâftan ve hâkimlerce asla müdahale ve taarruz olunmamasını talep eder (VGMA,577: 33-25).

İstanbul Üsküdar'daki Ali Paşa Vakfı'nda da yine tekke de şeyh olan Ahmet Baba'nın hasbî mütevellî olmasını, vefatından sonra da onun tekkede şeyh olan erkek evladına, şayet bu mümkün olmazsa tekkede şeyh olan herhangi birine verilmesini ve asla bu görevin o şahsın elinden alınmamasını şart kılar. Hacı Bektaş Dergâhında halen Hacı Bektaş Veli'nin vekili olan kişinin de vakfına hasbî nâzır olmasını ister (VGMA,580: 54-28).

Tokat- Nıksar Baş Çiftlik'te kurulu Sinânüddin Yusuf Bey bin Abdullah Vakfı'na ait 890 H/1485M tarihli vakfiyede vâkıf, yönetimi vefatından sonra öz oğullarının en büyük ve en sâlih olanına, onların neslinin kesilmesinden sonra Müslüman kölelerine ve onların oğullarına, bunların da nesli kesildiğinde Hızır Paşa'nın oğullarına, bunların da neslinin kesilmesi halinde Amasya Emiri'nin bu görevi, Horasanlı Şeyh Hacı Bektaşî'ye mensup taifeden akıl ve fikrine güvenilir ve bu görevi hak eden bir kişiye vermesi gerektiğini ifade eder. Vâkıfın yüzyıllar sonrasında vakfın yönetimini yine Hacı Bektaş tarikatına mensup birisine şart etmesini, bu yörenin Hacı Bektaş Veli'ye olan ilgi yönünden büyük bir potansiyele sahip olduğu şeklinde de yorumlar da mevcuttur (Öztürk,1991:47).

Bazı vâkıflar, kendisinden sonra, Tarikat-i Aliyye-i Bektaşîyye mücerred /bekâr baba gândan tarikat ehli baba ve dervişlerin onayıyla tekkede bulunan post-nişin, türbedar veya babaların hasbî mütevellî olmalarını talep ettikleri görülür (VGMA,604:263/371).

El-Hâcc Abdullah Efendi bin Hüseyin Efendi Vakfı'nda söz konusu dergâhta tarikata mensup ehil kişi bulunmadığı takdirde Kırşehir'deki Tarik-i Aliyye-i Bektaşîyye'den bilfiil dedebaba bulunan şahsın mütevellî olmasını isterken, Yusuf Şemseddin Baba bin Feyzullah Vakfı'nda post-nişin olan evladın neslinin kesilmesinden sonra Hacı Bektaş Veli Dergâhındaki post-nişine bu görevi bıraktığı görülür (VGMA, 608/1 -168- 195).

Edirne'de Kurulu Şeyh Ali bin Şeyh Abdülkadir, Kalkandelen'de Recep Paşa ve Rumeli'de Mahmut Paşa vakıflarında tevliyetin, vâkıfın vefatından sonra erkek evlâtlarına, sonra dervişânına bunların neslinin kesilmesi halinde de Dimetoka'da bulunan Kızıl Deli Sultan Dergâhı dervişânının en sâlihine, bunlardan sonra da Tarik-i Bektaşîyye'den İnatatlı/İnebahtı? dervişânın aslahının mutasarrıf olmasını talep eder (VGMA,623: 274/296).

Ali Ulvi Baba bin Ali Vakfı¹⁰'nda da yine vâkıf, kendinden sonra tevliyeti erkek evladının ekber-erşedine/en büyük ve en reşidine post-nişinlik verirken, mütevelliliği

önce kızına, vefatından sonra kızının ekber ve erşed erkek evladına, daha sonra da onun kız evlatlarına bırakmıştır. Neslin kesilmesi halinde ise Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerinin dergâh-ı şerîfi post-nişîni olan şahsın mütevellî olmasını ve dergâh-ı şerifinde âyin-i beктаşiye icrâ etmesini şart kılmıştır (VGMA,610:131/168).

Vâkıfın vefatından sonra tevliyeti eşine, sonra sulbi/öz evladı ve onun oğullarına, neslinin tükenmesinden sonra da bir padişah vakfı mütevellisine şart edildiği tek örnek İstanbul'da El-Hac Mehmed Tâhir Baba İbni Ali Vakfı'dır. Tevliyeti, kendinden sonra zaviyede oturmak kaydıyla nikâhlı eşine, meşihatlığı/şeyhliği ise öz evlatlarından ve batın tertibi üzere yine erkek evlattan Bektaşî tarikatına mensup irşad görevini yerine getirecek olana şart etmiştir. Eşinden sonra da tevliyeti şeyh olan evlada, evladın neslinin kesilmesinden sonra da Abdülhamid Han Vakfı mütevellisine, meşihatlığı ise halifelerinden en tecrübeli olanlarına bırakmıştır (VGMA,744:85-22).

Bektaşî türbeleriyle ilgili vakıflardan olan el-Hâcc Mehmed bin Hasan Vakfı'nda, türbedar olan vâkıfın aynı zamanda mütevellî olması elzemdir. Vefatından sonra bu görevleri öncelikle batın tertibi üzere erkek evladına, sonra aynı usulde kız evladına, neslin kesilmesi halinde vakfın, Abdal Musa Sultan Dergâhı'na ilhak edilerek, söz konusu görevlerin burada post-nişîni olan kişi marifetiyle ehil bir kimseye tevcih olunması şart kılınmıştır (VGMA, 580:14/8). Kantarî Saffet Baba Vakfı'nda da benzer bir durum söz konusudur. Burada da erkek ve kız evlatların neslinin kesilmesinden sonra tevliyet ve türbedarlığın Çamlıca'da Tahir Baba Dergâh-ı Şerîfi post-nişîninin yetkisiyle Tarikat-ı Âliyye-i Bektaşîye'den ehil bir kişiye verilmesi istenmiştir (VGMA.609:223- 276).

Şeyh Mehmed Ali Lütfü Baba Efendi bin Şeyh el-Hac Mehmed Nuri Dede Baba Vakfı'nda da yine tevliyet ve türbedarlık, batın tertibi üzere evladına, neslin kesilmesi halinde Hacı Bektaş Velî Hânigâhı'nda seccâde-nişîni bulunan Dede Baba Efendi hazretleri imkânlarıyla Tarikat-ı Bektaşîye'den aslâh ve erşed birine şart kılınmıştır (VGMA,609:198/239).

İncelenen vakıflarda vakıf kurucuların, evlatlarının neslinin kesilmesi halinde, tekkelerine post-nişîni veya mütevellî atama yetkisinin, genellikle Hacı Bektaş Tekkesi, nadiren Kızıl Deli Sultan Tekkesi veya Tahir Baba Dergâh-ı Şerîfi gibi büyük tekkelerin post-nişînliğine şart kıldıkları dikkati çeker.

Bazı vâkıfların ise özellikle vakfının meşihat ve tevliyetine hiçbir müdahalenin yapılmaması konusunda uyarılarda bulunduğu görülür. Örneğin İstanbul'da Abdullah Dede baba Efendi ibn Hasan Dede Efendi Vakfı'nda "Dergâh-ı mezkûrun meşihat ve tevliyeti husûsunda gerek ben hâl-i hayâtda oldukça ve gerek ba'de'l-vefatide/vefatından sonra sâir-i Devlet-i Aliyyece gerek meclis-i meşâyih ve gerek Evkâf-ı Hümâyûn ve gerek Şûra-yıEvkâf ve gerek sâir devâir-i Devlet-i Osmâniyyece hiç bir gün müdahale olunmaya" şeklinde şart koydukları dikkati çeker (VGMA, 609:148/185).

Vakıfların vakfiyelerine bu ve buna benzer şartlar koymalarının gerekçesi araştırıldığında da yine cevap belgelerden gelmektedir. Bektaşî tekkelerine yapılan mütevellî ve post-nişin atamalarında zaman zaman kuralsız atamaların yapıldığı, bunun için de yine devletçe bazı fermanların gönderildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1201 H/1786 M tarihli bir ilâmda söz konusu atamaların başından beri tekkelerin bağlı oldukları âsitanelerdeki post-nişin arz ve inhasıyla/teklifiyle yapıla geldiği, ancak zaman zaman bu kuralın ihlâl edilerek bazı kadı, nâib ve mütevellilerce ehil olmayan kişilerin atandığı, bu kişilerin tekke gelirlerini kendileri için harcadıkları ve tekkelerde yapıla gelen ayinlerin yapılmadığı, maaşların verilmediği, bu yüzden tekkelerin bakımsız ve tekke ehlinin perişan olduğu anlatılır. Bunun için de 1144 H/1731 M ve 1147 H/1734 M senelerinde Hazine Kalemince şerh verilmesine rağmen yine de bu kurula tam uyulmadığı ifade edilmektedir. Bu ilâmla atamaların tekrar eskisi gibi yapılması konusunda ferman buyurulması talep edilmektedir (VGMA,987: 15/2/8).

1206 H/1791 M tarihli ilâmda yine Hacıbektaş Tekkesi post-nişini Abdülkadir, söz konusu dergâha bağlı tekke ve zaviyelere yapılan post-nişin atamalarında Hacı Bektaş Tekkesi uzaktır bahanesiyle bu kurula uyulmadığını, bunlara müsaade edilmesini, 1087 H/1676 M senesinde sâdır olan Emr-i Âli'ye uyulması gerektiğini ifade etmektedir (VGMA,987:53/13/4).

3. Vakıfların Kuruldukları Yerler ve Kuruluş Gayeleri

Bektaşî tekke ve türbeleri için kurulan vakıfların başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Kırşehir, Kırıkkale¹¹, Edirne¹², Safranbolu, Tokat gibi illerin yanı sıra, Belgrad, Yunanistan, Kalkandelen, Siroz, Girit, Kesriye¹³ gibi günümüzde milli sınırlarımız dışında kalmış bölgelerde yer aldıkları görülür.

Tekke ve zaviye vakıflarının genellikle zaviye şeyhlerine temlik edilen/mülk olarak verilen mirî topraklar üzerinde sâhib-i arz/yâni toprak sahibinin izniyle kurularak inşa edildikleri bilinir. Bazılarının da vâkıfın kendi mülkü üzerinde, bir kısmının da zemini başka vakıftan mukataalı araziler üzerine kuruldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Aydın'da Kurulu Ali Ulvi Baba ibn Ali Vakfı'nda "arâzi-i emîriyye üzerinde bâ-izn-i sâhib-i arz ihdâs ve inşa ve Balpınar Dergâhı nâmıyla tevsim eylediğim/isimlendirdiğim bir bâb dergâh-ı şerîf ile müştemilâtı olan bir câmi'-i şerîf ve dört adet misâfir odası ve bir âhur ve bir saman-hâne ile bir matbâh ve bir kahve-hâne-yi müştemil emâkin-i" şeklinde ifadeden, bir cami, dört misafir odası, mutfak, kahvehane, ahur ve samanlık gibi müştemilattan oluşan bir tekkenin devlete ait arazi üzerinde devletten izin alınarak kurulduğu ifade edilmektedir (VGMA,610:131- 168).

Bektaşî tekkelerinin çoğu kırsal ya da yarı kırsal alanlarda kurulmuş olan bu tarikatların faaliyetleri daha çok ziraat ile sınırlı olduğu görülür (Faroqi, 2003:193-194). Anadolu ve Rumeli'de yerleşim yerleri dışındaki bütün Bektaşî tekkelerinin birer çiftlik şeklinde âdetâ bir iktisadi işletme şeklinde olduğu, vakıf arazilerden elde edilen gelirlerin, sadece tekke şeyhine karşı sorumlu olan her tekkenin kendi mütevel-

lisi eliyle toplandığı anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda mevcut gelirlerden ihtiyaçlar temin edildikten sonra arta kalan fazlanın Hacı Bektaş Zaviyesine gönderildiği ifade edilmektedir (Ocak,1992:376). Ancak araştırmaya konu vakıflarda böyle bir durum söz konusu olmayıp, sadece en son vakfın yönetiminin Hacı Bektaş Tekkesi yönetimi-ne bırakıldığı durumlarda bunun mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma ana temasının Hacı Bektaş Tekkesi olması hasebiyle bu dergâhla ilgili kurulmuş vakıf bilgileri ile başlamak yerinde olacaktır. Vakfiyelerde doğrudan Hacı Bektaş Veli tarafından kurulmuş bir vakıf kaydına rastlanamamıştır. Ancak Vakıf Kayıtlar Arşivindeki bir atık/eski şahsiyet kaydında; Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş'ın Vilâyet-i Anadolu'da Çorum Kazası- Timurlu Hisar Nâhiyesi'ne bağlı olduğu, 1163 H/1757 M tarihinden 1233 H/1817 M tarihine kadar Hacı Bektaş Tekkesi Vakfı'na müteveli atamasının yapıldığını göstermektedir (VGMA, 32:32). Bu da 18. yüzyılda bu tekke için kurulmuş bir vakfın varlığına işaret etmektedir.

Hacı Bektaş Tekkesi ile ilgili olarak kurulduğu tespit edilen bir diğer vakıf ise 1330 H/1911 M tarihli Hacı Bektaş'da "Türbedâr el-Hacc Feyzullah Dede-baba Efendi ibn Osman Ağa" tarafından kurulan vakıftır: "dükkânlar ve odalarla bahçe ve han, müteveli tarafından icâr olup icâr-ı senevîyesinden her ne hâsil olur ise virgü ve rûsûmuedâ ve ifâ ve i'mâr ve ta'mir masrafları ihrâc ve ifâ olındukdan sonra mütebâkisi mârru'l-beyân dergâh-ı şerîf-i mezkûrda terk ve tecdîd-i ihtiyâr ile dergâh-ı şerîf dâhilinde hucûrât-ı mevcûdede hizmet pîr-i müşârun-ileyhâda bulunan baba ve dervîşân ve fukarâ ve hâricden ziyâret ve müsâferet sûretiyle gelen mihmân ve dervîşâninit'âm-ı ta'amiyelerine ve zaviyenin masâlih ve levazımına harc ve sarf olma" (VGMA,604:263/371) şeklindeki ifadelerden bahçe ve hanın müteveli tarafından icara verilmesi, kirasından elde edilen gelirden vergiler, gerekli tamir ve bakım masrafları çıktıktan sonra kalan meblağın, buradaki tarikat ehli kişilerle dışarıdan gelen misafirlerin, dervişlerin yeme içme ve konaklama masraflarına sarf edilmesi istenmektedir

1323 H/1905 M tarihli Hüseyin Beyzâde Tefvik tarafından kurulan vakıf da günümüzde Makedonya'da Köprülü kazasında mevcut Hacet Baba Tekkesi için kurulmuştur¹⁴. Vakfedilen evler icâre-i mu'tade/başlangıcından beri uygulandığı şekliyle başkalarına icar olunup hâsil olan gelirden her sene evlerin vergisi ve gereken tamir ve bakımları yapıldıktan sonra kalan fazlanın Hacet Baba Tekkesinde oturan fukâra ve müsâfirlerin taamiyelerine ayrılması istenmiştir (VGMA, 597:81/47).

İstanbul- Kartal'da Nerdiban Karyesinde, Tarikat-ı Bektaşîye'ye mensup 1331 H/1914 M tarihli Mehmed Hilmi Efendi ibni Ahmed'e ait vakfın ise daha önceden var olduğu bilinen Şah Kulu Dergâhı için kurulduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde, Hacı Bektaş Veli gibi diyâr-ı Horasandan gelen Şah Kulu ve yine eizze-i kirâmdan/büyük azizlerden bu yöreye teşrif etmiş olan Sancaktâr Baba, Gözcü Baba, Yörük Baba, Mah Baba ve Gül Baba gibi şahısların makâm-ı âlileri'nin bulunduğu toprakların zamanla başkalarınca gasp edildiğinden söz edilir. Aralarında dut bahçeleri, ipek böceği

işlenen böcek-hânelerin de bulunduğu bu arazilerin satın alınarak tekrar söz konusu dergâhın tasarrufuna alınması için vakfedildiğinden bahsedilir. Vakfın gelirinin öncelikle dergâhın lâzım gelen tamir ve termîmine, gerektiğinde yenilenmesi ve yapılacak ilâvelere harcanması, kalan meblağın ise garip- gurebâ, miskin- fukâralara ve dergâha gelip gidenlerin ihtiyaçlarına sarf edilmesi istenmiştir: “Lâzım gelen ta‘mîr ve termîmleri ve icâbında tecdit/yenileme ve ilâveleri timârları icrâ edilerek ve işbu masârifât-ı zarûriyyenin tesviyesinden sonra bâkî kalacak meblâğı dergâh-ı mezkûr melce-i gurebâ ve miskin-fukara olduğundan dergâhı mezkûr âyende ve revende-ğân it‘âm ve sâir malzemelerine sarf oluna” (VGMA,577:33-25).

Topkapı- Tekyeci Mahallesi’nde, 1338 H/1919 M tarihli el-Hâcc Abdullah Efendi ibn Hüseyin Efendi Vakfı’ ise vâkıfın bin Osmanî Lira ile inşa ettirdiği Bektaşî Dergâhı için kurulduğundan söz eder. Burada da vakfa ait bağ ve bostanlardan elde edilen gelirin dergâhtaki dervîşân ile gelip giden insanların yeme içmelerine sarf olunması, fazlanın mütevellî tarafından yerinde harcanması ve her hafta dergâhta icrâ-yı âyin-i ruhânî ifâ olunması şart kılınmıştır (VGMA,609:147-184).

İstanbul’da Abdullah Dede Bâba Efendi ibn Hasan Dede Efendi’nin 1338 târihli vakfiyesinde Topkapı hâricinde aynı adla anılan ve kendisinin post-nişin olduğu bir dergâh inşa ettirdiğinden söz edilir. Her sene Muharrem ayında aşure pişirilmesini, Hatm-i Şerif ve Kerbelâ Mersiyesi okunarak hâsıl olan sevabın Hz. Muhammed’in, anne ve babasının Hz. Hamza ve Abbas’ın, dört halifenin ve Kerbelâ Şehitleri’nin, Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli Muhammed Abdurrahman el-Harsanî (Horasanî) ve onun türbesinin yanında gömülü olanların ruhlarına, din-i İslâm büyükleri ile padişahların ruhlarına hediye edilmesini şart kılar (VGMA, 609:148/185).

Bu vakıflar arasında Bektaşî Dergâhları için kurulmuş nukud/para vakıfları da mevcuttur. Yanya Valisi Vezir Tepe Delenli Ali Paşa’nın Üsküdar’da Mürüvvet Baba Tekyesi için kurduğu 1230 H/1814 M tarihli vakfi bunlardan biridir. Vakfedilen 12.500 guruşun istirbah edilmesiyle geliri burada bulunan fukâra ve dervîşânın i‘tamına ayrılmıştır (VGMA,580: 54-28).

İstanbul’da 1178 H/1764 M tarihli eş-Şeyh Ali Baba Vakfı’nda, “Rumelihisar-ı’nda Şehidler mevkîinde Sultân Bayezid-i Veli Vakfı’na mukata’alı arazi üzerine izn-i mütevellî ve kendi malı ile mülk olmak üzere bina eylediği bir meydan odası ve ittisâlinde bir bab kahve odası ve iki sofa ve yine ittisâlinde fevkânî/üst katta bir bab oda ve tahtânî/alt katta kiler ve kömürlük ve sundurma ve fevkânî kebir köşk ve tahtânî sağır köşk ve sağır oda ve iki kenif ve müstemilat-ı sâ’ireyi havi” şeklinde bir Bektaşî zaviyesi’nden söz edilir (VGMA,627:44/18).

Bir diğeri Üsküdar’da büyük Çamlıca civarında Kısıklı karyesinde, El-Hac Mehmed Tâhir Baba İbni Alî tarafından, Sultân Abdülhamîd Hân Vâkfi mülhâkatından merhûm Bostancıbaşı Abdu’llâh Ağâ Vâkfi’na senelik yüz yirmi akçe mukâtaa-i kâdîme ile ve temessükle/tapu senedi ile tasarrufunda olan on iki dönüm arsa üzerinde

kurulu 1213 H/1798 M tarihli vakıftır. Yıllık mukâta‘a-i zemin ücreti vakfına verildikten sonra, kalanından zaviyeye gelen fukarâya ikrâm edilmesi şart kılınmıştır. “bir tevhd-hâne ve iki bâb hücre ve üzerlerinde bir kasır ve ittisâlinde kezâlık bir hücre ve bir matbah ve bir kiler ve tahtânî bir ahur ve iki kenîf ve bir bi‘r-i mâ ve bir mikdâr havlû ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli ve kürûm müte‘addid sınırlı bir mikdâr bâğ ve zukâk kapusını müstemil bir bâb zaviyemi ” (VGMA,744:85/22) .

İstanbul Üsküdar’da 1217 H/1802 M tarihli Fethi Baba, Feyzullâh Baba İbni İsmail Efendi Vâkfi’da da meşihatlığını yaptığı tekkeye ilhak edilen ve halen kendisinin oturduğu bu evde kendinden sonra da tekkede şeyh olan kişinin ikamet etmesi hakkını verir (VGMA,744 -298-89).

Ali Ulvi Baba ibn Ali tarafından kurulan 1338 H/1919 M tarihli vakıf ise İzmir’de kurulmuştur. Yine mîri arazi üzerine sahib-i arz’ın izniyle inşa edilen “Balpınar Dergâhı” diye bir dergâh ile müstemilâtı olan bir câmi şerîf, dört adet misafir odası, bir âhur ve bir saman-hâne ile bir matbâh ve bir kahve-hânedan oluşan bir Bektaşî dergâhıdır. Bağ bahçe ve koyunlardan elde edilen gelirden dergâhın tamiri, eskiyen eşyaların yenilenmesi, senede bir kere aşure pişirilmesi ve kalani ile dergâha gelip giden fukaraya ikram yapılması şart kılınmıştır (VGMA, 610: 131/168).

Şeyh Ali ibni Şeyh Abdülkadir ‘in 1136 H/1917 M tarihli vakfında ise “Edirne’de Çöke Nahiyesine tâbi Boyluca (büklüce)? Baba Karyesinde kendi mâli ile müceddeden/yeni binâ ve ihdâs ve i‘maret eylediği iki bâb oda ve bir sofa ve bir ahûr ve bir fırın ve üç gözlü bir anbar ve meydân ve havluyu müstemil Bektaşî Tekyesi’nden” söz edilir. Bazı bağ ve bahçe gibi gayr-ı menkullerin yanı sıra canlı hayvanlar ve günlük kullanım eşyaları da vakfedilmiştir. (VGMA,623:274- 296).

Rumeli’de Mahmut Paşa kazasında kurulu, 1133 H/1720 M tarihli Derviş Mustafa İbni Şeyh Ali Vakfında, Ârız Baba Zaviyesi’nin zamanla binasından eser kalmadığı için kendi malı ile yeniden bir kış meydan ve bir yaz meydan odası, furun evi, bir aşevi, bir misafir odası, bir ahur, bir kebir sâye, bir kebir samanlık ve orta sofalı iki göz bir anbar ve çeşme üzerine on iki kepenk ortası şadırvanlı bir köşk ve üç sofa ve kubbeli bir türbe ve dört bab ve iki sofa ve kenifli bir harem evi bina etmiş ve meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan 24 dönümlük bir araziyi ve birçok da canlı hayvanın vakfedildiğinden söz edilir (VGMA,623:350/350).

Kalkandelen’de Receb Paşa’nın 1215 H/1800 M tarihli vakfı ise Sersem Ali Baba Zaviyesi¹⁵⁷ nin yeniden inşa edilmesi ve zaviye için vakfedilen bağ, bahçe ve emlakını konu alan bir vakıftır (VGMA,629: 4-3/1).

İzmir haricinde Katipoğlu Kulesi yakınında aslen İstefe¹⁶ muhacirlerinden olan Bektaşî Dergâhı post-nişini Yusuf Şemseddin Baba bin Feyzullah tarafından kurulan 1299 H/1881 M vakıfta, miri arazi üzerinde sâhib-i arzın izniyle inşa ettiği fevkânî ve tahtânî yedi bâb oda ve bir kiler ve bir matbah ve bir fırın ve mescid-i şerîfden oluşan dergâh ile dergâh için vakfettiği bağ, bahçe, taşınır eşya ve hayvanlardan söz edi-

lir. Elde edilen gelirden öncelikle mescid ve dergâhın tamire muhtaç yerlerinin tamir edilerek, eskiyen eşyaların yenilenmesi, senede bir kez aşure pişirilerek fakirlere ve dergâha gelip gidenlere ikram edilmesi gibi şartlar yer alır (VGMA,608/1:168/195).

İlginç olan bir diğer vakıf ise Girit’de kurulu 1060 H/1650 M tarihli Derviş Ali Vakfı’dır. Vakfiyesinden edinilen bilgiye göre, Hacı Bektaş-ı Veli fukarasından Derviş Ali’nin Ordu-yu Hümayuna gelerek Girit’in fethinden önce buraya dervişleri ile gelerek gece gündüz askerin zafer kazanması ve düşmanın kahrolması için dua etiketlerini burada yeni yapılan kale yakınında bir dergâhının bulunduğu ve tekdekilerin çok fakir ve mâişetlerinin zor olduğunu ifade edilerek yardım talep ettiğinden söz edilir. Bunun üzerine, Doninam Karyesi’nin cizye gelirlerinden başka buradaki bağ, bahçe ve birçok vergi gelirlerinin de tekkeye bırakıldığı, tekke fukarasının ihtiyaçlarına sarf edilmesi için buraların vakfedildiğinden söz edilir (VGMA, 578:223/69). Vakfiyesinde zaviyenin kurulduğu toprakların kimin tarafından temlik edildiği açıkça ifade edilmemekle birlikte Maden, makalesinde Girit adasında ilk Bektaşî tekkesi olarak kabul edilen bu tekkenin, Horasanizâde Derviş Ali Dede tarafından adanın kuşatılması sırasında Osmanlı ordusunun karargâh kurduğu Pedye/Peri kazası yakınlarındaki Doninam köyünde olduğunu Girit’in fethinde ordunun başında bulunan Serdar-ı Ekrem Gazi Hüseyin Paşa’nın Horasanizâde Derviş Ali Dede¹⁷ adına Kandiyе’nin fethinin ardından Kandiyе yakınlarında “Horasanlı” diye meşhur olan büyük bir tekke yaptırıldığından söz eder (Maden,2016:16).

Belgrad’da 1153 H/1740 M tarihli Belgrad Defterdarı Ahmed Efendi ibn İbrahim Efendi Vakfı’nda, han, gümrük-hâne gibi akarlardan elde edilen gelirinden Belgrad’da halveti âsitânesindeki fukaralara ve meşâyih ta’amiye olmak üzere günlük otuz akçe, Sadiler Âsitânesi’nde olan fukaralara ve şeyhlere ta’amiye için otuz akçe, Belgrad’a yakın Bülbül Deresi denilen mevkide yer alan Bektaşî Âsitânesi’nde olan fukaralara ta’amiye için on iki akçe vazîfe verilmesini şart kıldığı görülür (VGMA,731:11/13).

Söz konusu vakıflardan en erken tarihli olan biri olan 890 H/1485 M tarihli Tokat-Niksar Baş Çiftlik’te kurulu Sinânüddin Yusuf Bey bin Abdullah¹⁸ Vakfı’dır. Vâkıfın bu zaviyeyi ve miskin ve ulemâ ve sâdât ve meşâyih ve saireden zaviyeye gelen misafirlere mübarek bir menzil ve makam olarak buyurmaları ve beytütet/geceleme ve istirahat ederek yeme ve içmeleri için vakfettiği söyler. Vakfiyesinde bu vakıf için bazı köyler ve mezarların, bağ ve bahçe gelirlerinin vakfa ait olduğu belirtilir (VGMA,582:168/113).

Bektaşî türbeleri ile ilgili kurulan vakıflara gelince; Gönen’de Tarîk-i Bektaşîyye’den 1228 H/1813 M tarihli el-Hâcc Mehmed bin Hasan Vakfı’nda, Bağ deresi demekle de bilinen meşhur “Seyyid Kemâl Baba Türbesi” ni kendi mâhıyla ta’mir ve üzerine sakf/çatı ve etrafında dâhiliye ve hariciye odalar bina ettiğinden söz edilir. Vakfa akar olarak vakfedilen bağ ve bahçelerinin gelirinin burada türbedar olana verilerek odalarda sakin olması şart edilmiştir. (VGMA,580:14/8).

İstanbul'da kurulu 1343 H/1922 M Kantarî Saffet Baba Vakfı'nda Makri Köy'ünde Kartaltepe civarında bulunan Zuhurât Baba Türbesi'ne üç bin kuruş vakfedilerek, paranın Evkâf-ı Nukûd-ı Mevkûfe İdâresince diğer vakıflar gibi işletilerek nemasından elli kuruşunu türbedar olan zâta, iki yüz kuruşunun türbenin ihtiyaçlarına ve elli kuruş da türbenin tamir ve termîmine harc ve sarf olunmasını şart kılmıştır (VGMA.609:223/276).

Üsküdar'da Büyük Çamlıca'da Şeyh Mehmed Ali Lütfü Baba Efendi ibn Şeyh el-Hâcc Mehmed Nuri Dede Baba yirmi adet tâmm yüzlük mecidî altının işletilmesi ile oluşacak gelirden her sene Çamlıca'daki zaviyede gömülü bulan Tahir Baba'nın mezarı yanındaki babası için Mayısın 15. günü mevlid-i şerif okutulmasını, sevabını Sultân V. Mehmed Hân'ın sıhhat ve afiyette olmaları, Osmanlı askerlerinin muzaffer olması için dua ederek, Hz. Muhammed (sav) ve dört halifenin, Kerbelâ şehitlerinin ruhuna hediye edilmesini şart etmiştir(VGMA,609:198/239).

4. Bektaşî Tekke ve Türbelerinin Mimari Yapılanması

İncelenen vakıflarda Bektaşî tekkelerinin İstanbul gibi şehir merkezlerinde kurulanların yanı sıra, şehir dışında yedi sekiz yüz zirâ'dan başlayıp on beş- yirmi dönümlük araziler üzerinde köylerde, fethedilen önemli mevzilerde kuruldukları dikkati çeker. Çoğu tekke olarak inşa edildikleri gibi bazı evlerin de tekke olarak işlevlendirildiği anlaşılmaktadır. Aşağıda kısım örneği verilen vakfiyelerden de anlaşılacağı üzere tekkelerin genellikle geniş arazilerde kurulduğu; meydan odası, misafirhane, aşevi, fırın, çeşme, ahur, samanlık, anbar ve kenif/helâ gibi bölümlerden oluştuğu, bazılarında câmi ve türbelerin de yer aldığı görülür. "Balpınar Dergâhı nâmıyla tevsim eylediğim bir bâb dergâh-ı şerif ile müştemilatı olan bir câmi'-i şerif ve dört adet misâfir odası ve bir âhur ve bir saman-hâne ile bir matbâh ve bir kahve-hâne-yi müştemil emâkin" (VGMA,610:131/168).

Bazı dergâhlarda da kış meydanı, yaz meydanı gibi meydan odaları ile farklı birimlerin yer aldığı görülür. "mürûr-ı eyyâm ile bi'l-küllîye harab olmağla eser-i bina kalmayub arsa-i sırfakalmağın ben ol arsa-i sırfı üzerine kendi malım ve (...) ile nefsim için bâ-emr-i âli müceddeden bir kış meydanı ve bir yaz meydanı ve bir firun evi ve bir aşevi ve bir misafir odası ve bir ahuru ve bir kebir sefer sâyesi ve bir kebir samanlık ve orta sofalı iki göz bir anbar ve çeşme üzerine on iki kepenk ortası şadırvanlı bir köşk ve üç sofa ve kubbeli bir türbe ve dört bab ve iki sofa ve kenifli bir harem evi bina ve eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bir bahçe ve yirmi dönüm miktarı bir bab ihdas etmişim"(VGMA,623:350/350).

Yine bazı tekke müştemilatında bazı mekânların tahtâni/tek kat, bazılarının fevkâni/ikinci kat şeklinde inşa edildiği, kahve odası, köşk gibi mekânların varlığı dikkati çeker.

Seyyid Kemâl Baba Türbesi'nin şehir dışında bağlık bahçelik bir alanda, üzeri çatılı, etrafında dâhiliye ve hariciye şeklinde odaların yer aldığı, diğerinin Çamlıca-i

Kebîr’de zaviye’deki Kabristan’da medfûn/gömülü Tahir Baba Efendi’nin kabri yanında, Kantari Saffet Baba Türbesi’nin ise Makriköy’de Kartaltepe denilen mahalde yer aldığı bildirilmekle birlikte mimarilerine ilişkin ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

5. Sonuç

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında dini ve kültürel hayatının şekillenmesinde önemli roller oynayan, birçok tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Bu ilk zaviyelerin kurucularının Hacı Bektaş Veli, Şah Kulu, Sancaktâr Baba, Gözcü Baba, Yörük Baba, Mah Baba ve Gül Baba gibi Horasan erenlerinden olduğu bilinir. Horasandan gelen bu erenlerin yanı sıra Anadolu’da da Rum erenlerinin varlığı ve Hacı Bektaş Veli’nin Karaca Ahmed Sultan, Beyazid Bestâmi Halifesi Hacı Tuğrul, Seferihisar’da Seyit Nureddin, Kızı Fatma Bacı ile Mevlana, Mahmud Hayranî, Yunus Emre, Tabduk Emre, Emir Çin gibi zatlar da bunlar arasında sayılmaktadır (Taşgın, 2009:6). Çoğu Rum abdalları zümresine mensup Kalenderî şeyhlerince kurulmuş bu zaviyelerin başlangıçta, yani henüz Bektaşî tarikatı resmen oluşmadan önce devletçe varlıkları kabul edilmiş, kendilerine araziler temlik edilmiştir. II. Bayezid gibi bazı padişahların kurulmuş vakıflara verdiği destek, Bektaşiliğin iktisadi yönden güçlenmesine zemin hazırladığı bilinir. Özellikle Osmanlı döneminde Bektaşilik öğretileriyle şekillenen Yeniçeriliğin de bu tarikatın yayılıp güçlenmesinde katkıları vardır. Bunlardan en önemlisi Bektaşî tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli tarafından Kırşehir’de kurulan Hacı Bektaş Veli Tekkesi’dir. Zamanla Osmanlı’nın yayıldığı diğer coğrafyalarda da Hacı Bektaş Tekkesi büyüklüğünde tekkeler inşa edilmiştir.

Vakfiyeler üzerinde yapılan bu araştırmada, Anadolu’da İstanbul, İzmir, Edirne, Tokat, Kırşehir, Kırıkkale gibi illerin yanı sıra milli sınırlarımız dışında kalan, Girit, Yunanistan, Makedonya, Belgrad gibi ülkelerde, örneğin Rumeli’de Kızıl Deli Sultan, Kalkandelen’de Harabatî Baba Tekkesi gibi büyük tekkeler de bulunmaktadır. Girit’teki Örneğin Derviş Ali Tekkesi de bunlardan biridir. Söz konusu tekkeye mensup şeyh ve müritlerinin Osmanlı’nın Girit’i fethinde maddi- manevi destek için uzun yıllar orada bulunmaları, bu kurumların 17. yüzyılın ikinci yarısında devlet için önemli ve devlet içinde de hâlâ etkin olduklarının bir göstergesidir. Yine Belgrat’da kurulu Belgrad Defterdarı Ahmed Efendi ibni İbrahim Efendi Vakfı’nda Bektaşî tekkesinin yanısıra Sâdi ve Halveti tekkelerine de tahsisatlar yapılması, devletin bu tekkeleri 18. yüzyılın ilk yarısında da halen desteklediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Söz konusu tekkelerin kurucuları genellikle ilgili tarikatın şeyhi/post-nişini, baba, dedebaba unvanlı kişileridir. Bunun yanı sıra Osmanlı ordusuna mensup ve sonradan bu tarikata intisap etmiş veya Bektaşî tarikatına mensup ailelerden gelmiş ve zamanla orduda görev almış paşa, defterdar gibi bazı üst düzey devlet yetkililerin de kurucular arasında yer aldıkları görülür.

Vakıflarda genellikle yönetiminde, dini görevleri üstlenmiş bir meşâyih veya post-nişin bulunurken, vakfın diğer işlerini yöneten birer mütevellisi vardır. Ancak zaman zaman vâkıfın talebine göre bu iki görevin tek kişide toplandığına da şahit olunur.

Kurulan zaviye ve türbe vakıflarında genellikle vakfı ilk kuran kişi mütevellî olmuş, kendilerinden sonra da mütevelliliği, post-nişinliği veya türbedarlığı genellikle aynı tarikata mensup şeyh olan evlada bırakmışlardır. Türbe vakıflarında erkek evladın neslinin kesilmesinden sonra bazen kız evlada da tevliyet görevinin tevdi edildiği görülür. Nadiren bazı vâkıfların tevliyeti başka bir kişi veya kuruma şart ettikleri de olmuştur. Vâkıfların çoğu, nesillerinin kesilmesinden sonra en son bu görevi büyük tekkelerden olan Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde post-nişin olan kişiye bırakmışlardır. Bazen Rumeli'de Kızıl Deli Sultan Tekkesi'ne de bu görev bırakılmıştır. İnceleme konusu vakıflardan sadece bir vakıfta neslin kesilmesinden sonra tevliyetin bir padişah (V. Mehmet) vakfının mütevellisine bırakıldığı dikkati çeker.

Kurulmuş diğer birçok vakıfta olduğu gibi Bektaşî tekkelerine ait vakıflarda da zaman zaman yönetimle ilgili sorunların yaşandığı görülür. Özellikle Bektaşîliğin ikinci devresi olarak kabul edilen Balım Sultan döneminde, Bektaşî zaviye vakıfları Hacı Bektaş Zaviyesi'nin idaresine bağlanmış ve bütün diğer zaviyelerin şeyh ve mütevellî tayinlerinde burası söz sahibi olmuştur. Süreç içinde postnişin ve mütevellî atanmasında merkez tekkenin tasvihiyle yapılan atama kurallarına uyulmadığı ve ehil olmayan kişilerin atanması nedeniyle tekkelerin bakımsız, dervîşânın perişan olduğu, devletçe konulan kurallara uyulmadığını, bu gerekçeyle devlet tarafından bazı uyarıların yapıldığı ilamlardan öğrenilmektedir. Buradan da Bektaşî tekke ve türbeleri ile ilgili kurulan vakıfların çoğunda Hacı Bektaş Veli ve Tekkesi ile maddi manevi bir bağın sürekli kurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bektaşî tekkelerinin çoğunun tarikat şeylerine devletçe temlik edilmiş topraklarda veya şahısların kendi mülkleri üzerinde ya da zemini başka vakıftan icâreli araziler üzerinde de kurulmuşlardır. Araştırmaya konu bazı vakıfların ise daha erken dönemlerde kurulmuş ve bir şekilde tahrip olmuş bu tekkelerin yeniden ihya ve inşası için veya buraların ihtiyaçları için kuruldukları dikkati çeker. Bu araziler genellikle köylerde 10-20 bin metre kare arasında değişen geniş çiftlikler halinde olup elde edilen gelirden vergiler ve zorunlu masraflar çıktıktan sonra kalan fazla tekkelere gelen giden misafirlere ve diğer hayır hizmetleri için sarf edilmiştir.

Tekke yapılarının mimarisine bakıldığında, genellikle değişik işlevli yapılardan oluşan birer külliye niteliğinde yapılarıdır. Bazılarında cami ve türbe bulunmakla birlikte çoğunda bir veya iki meydan odası, misafırhane, aşevi, kiler, kahvehane, ahur, samanlık gibi alanlardan oluştuğu genellikle müsmireli/ meyveli, gayr-ı müsmireli /meyvesiz bahçelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bazı vakıflarda ise evlerin tekkeye dönüştürülerek hizmet verdiği görülür.

Tekkelere ait akarlara gelince, başta evler olmak üzere, han, bağ, bahçe, çiftlik gibi araziler akar olarak vakfedilmiştir. Gayri menkullerin yanında bazı vakıflarda 3-12.5000 lira arasında para, bunun yanı sıra kitap, günlük kullanım eşyaları ve koyun, sığır gibi birçok canlı hayvanın da bağışlandığı tespit edilmiştir.

Akarlardan elde edilen gelirlerin ise öncelikle tekke ve türbelerin tamiri, bazen zemini başka vakıftan kiralık olan/mukataalı arazilerin kira bedellerinin verilmesi önceliklidir. Kalan meblağ ise vâkıfların vakfiyelerindeki taleplerine göre bazı hayır şartlarına tahsis edilmiştir.

Hayır şartları arasında Bektaşî ayini düzenlenmesi, Kербela Mersiyesi¹⁹ ve Hatm-i Şerif okunarak sevabının Hz. Muhammed, annesi ve babası, dört halife, Hacı Bektaş-ı Veli ve onun türbesi yanında gömülü olanların, tüm İslam büyükleri ve padişahların ruhlarına bağışlanması gibi şartlar bulunur. Yine aşure pişirilmesi, eskiyen eşyaların yenilenmesi istenir. Hemen hemen hepsinde geçerli olan ortak bir şart ise ayende/revende olarak tanımlanan tekkeye gelen giden misafirlerle tekke mensubu dervîşânın yeme içmesi için pay ayrılmasıdır. Hatta hayvanların sütlerinden asel-i musaffa/ saf bal, şeker ve limon ve portakal ile şerbetler yapıp mevsimine göre kar ve buz ile soğutulup, kışın ise çay, ihlamur çiçeği, süt, tarçın, kakule ve salep gibi sıcak içecekler ikram edilmesi gibi nâif şartlara da rastlanmaktadır.

Sonuç olarak; geçmiş kültürümüzün bir parçası olan bu kurumların uzun yıllar devlet içinde teşkilatlandığı ve desteklendiği anlaşılmaktadır. Objektif bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde vakıf olarak, kendilerine temlik edilen topraklarda ve devletin izniyle kuruldukları, daha sonraki dönemlerde de yine bu tarikatlarda yetişen kişilerce, hatta bu tarikata mensup devletin ileri gelenlerinin de aralarında bulunduğu kişilerce gerek yeniden yapım gerekse ihtiyaçlarının karşılanması için yeni vakıflar kurulduğu görülmektedir. Hacı Bektaş Tekkesi'nin ise merkez tekke konumunda başından beri üstünlüğünü koruduğu, zaman zaman diğer tekke yönetimlerindeki bazı aksamaların yine devlet eliyle çözülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Vâkıfların nesillerinin kesilmesinden sonra yönetimi nadiren Kızıl Deli Sultan Tekkesi veya Tahir Baba Dergâh-ı Şerifi'ne bıraksalar da çoğunlukla Hacı Bektaş Veli Tekkesi inisiyatifine bırakmaları da bu inanca bağlılığın ve bu tekkenin diğerlerine olan üstünlüğünün bir göstergesidir. İki vakıf ise vâkıfların özellikle vakfının meşihat ve tevliyetine hiçbir müdahalenin yapılmaması ve söz konusu dergâhlarında kim postnişin olursa bu yetkinin onda kalması konusunda uyarılarda buldukları dikkati çeker. Her sosyolojik olayda olduğu gibi bu tekkelerde de verimli olmalarının ardından mutlaka bozulma ve çöküş dönemleri yaşanmıştır. Ancak başından beri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında katkıları olan bu kurumların, sonraki dönemlerde de etkinliklerini sürdürerek, çoğu zaman devlet tarafından da desteklendikleri anlaşılmaktadır. Zaman, mekân ve şartlar açısından bakıldığında söz konusu tekkelerin düstur edindikleri prensiplerinden ayrılmadıkları takdirde, tarihte kendilerine ayrılan sahnede devletin devamı ve huzuru için hizmet ettikleri, eğitim, ekonomi, siyasi, askeri ve kültürel açıdan topluma önemli katkılar sağladıkları tartışılmaz bir gerçektir.

Sonnotlar

- 1 Bektaşî kaynaklarında Kızıl Veli Sultan /Seyyid Ali Sultan ile Hacı Bektaş Veli bir şekilde ilişkilendirilir. Velâyetname onu doğrudan Hacı Bektaş tarafından görevlendirilmiş bir gazi derviş olarak anlatır. Buradaki söylenceye göre, Horasan'da Kırklar'ın rüyasına giren Peygamber (s.a.v) onları Rumeli fethine memur ettikten sonra, onlara Rum'da Hacı Bektaş dergâhına varmalarını orada gerekli hizmeti yerine getirmelerini söyler. Daha sonra Hacı Bektaş bellerine himmet kılıcını kuşatıp ne yapmaları gerektiğini talim edecektir. Peygamber ayrıca Hacı Bektaş'ın rızası dışına çıkmamalarını da tembih etmiştir (Yıldırım,2010:67). Kızıldeli Sultan (Seyid Ali Sultan Dimetoka'da Kızıldeli Irmağının kenarında Tanrı Dağı üzerinde dergâhını kurmuş Yıldırım Bayezid tarafından kendisine üç köy (daru- Bükü, Büyük Viran, Tırfullu Viranı mülk olarak verilmiş ve daha sonraları buraları evlatlık vakfı haline getirilmiştir. (Özlu,2014:31).
- 2 Hayır hizmetlerinin kalmaması veya uzun süre mütevellî ataması yapılmamış olmaları veya vâkıfın neslinden gelen birinin beratsız yönetmesi gibi nedenlerdir.
- 3 Bu konuyla ilişkili en son araştırmalardan biri Altı'nın çalışmasıdır. 17. ve 18. Yüzyıllarda Balkanlarda Bektaşîlik adlı çalışmada Balkanlar'daki Bektaşî Tekkeleri oldukça geniş kapsamlı ele alınmıştır. Vakıf Kayıtlar Arşivindeki belgelerden de yararlandığı tespit edilen çalışmada, araştırma konumuzla örtüşen noktalar bulunmaktadır. Ancak vakfiye kaynaklarının tümüne değinilmediği, daha çok ahkâmlar ve şahsiyet kayıtları üzerinden ilişkiler ağının değerlendirildiği anlaşılmaktadır.
- 4 Dede-baba: Hacı Bektaş Zaviyesi'nde oturan ve bütün Bektaşîler'in şeyhi mevkiini işgal eden zat "dede-baba" diye anılmıştır (Ocak,1992:379;Altı,2019:75-76).
- 5 Baba: Her tekkenin başkanı durumunda olan kişi (Ocak,1992:379).Tekkede, dergâhta düzenlenen törenleri ve tekkenin, dergâhın iç işlerini yöneten dervişe, baba denmektedir (Altı,2019:72-74).
- 6 18. yüzyılın sonu19.yüzyılın ilk yarısında Arnavutluk'ta İslamlaşma hareketinde Bektaşîlerin rolü büyüktü. Bu gelişmeyi en çok destekleyen kişinin Yanya Valisi Tepedenli Ali Paşa olduğu iddia edilmiştir. İddialara göre 1787-1822 yılları arasında bölgede kendine has bir yönetim kuran Ali Paşa'nın girişimleri neticesinde Epir bölgesi Bektaşîliğin 'ikinci anayurdu' haline gelerek, Müslüman Arnavutların büyük çoğunluğu Bektaşî tarikatına mensup hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle İslamiyet Arnavutluk'ta Bektaşîlik sayesinde gelişme kaydetmiş ve yerleşmiştir (Maden,2013:145).
- 7 Recep Paşa Osmanlı bürokrasisinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Sersem Ali Baba tekkesinin ikinci en büyük onarımı onun zamanında gerçekleştirilmiş olup, kendisinin ve kızı Fatma'nın kabri de bu tekede bulunmaktadır (Bülbül,2015:209).
- 8 Tekkenin kurucusu ve 1824 yılına kadar post-nişinliğini yapan kişidir. Söz konusu tekke 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine faaliyetleri yasaklanıp, tekke yıkılmıştır. Daha sonraları Nuri Baba tarafından onarılarak onun ismiyle anılmıştır (Maden, 2012:220).
- 9 İpekböcekçiliği yapılan binalar.
- 10 Bektaşî babası olan Alırıza Bey'in oğlu olan Ali Ulvi baba 1867 Çankırı doğumludur. Mekteb-i Harbiye'den (Kara Harp Okulu'ndan) mezun olduktan sonra, Süvari Birliği'ne seçilerek Uzun yıllar Osmanlı ordusunda süvari olarak görev yapmıştır. Şahkulu Dergahı'nda Mehmet Ali Hilmi Dede-baba'dan nasip alarak bektaşîliğe intisab etmiştir. Bkz.(Bora,2019:111-138).
- 11 19 Safer 1247 H.tarihli mütevellî atamasını konu alan bir ilâmdan Kırkkale Dinek Keskini kazasına tabi Afşar-ı Sağır Karyesinde de Karababa Tekkesi adında Bir Bektaşî tekkesinin var olduğu öğrenilmektedir (VGMA,550:25)
- 12 9 Muharrem sene 1247 bir ilâmda ise Edirne Keşan yöresinde Rüstem Baba ve Evhad Baba isimli Bektaşî tekkelerinin var olduğu öğrenilmektedir (VGMA,987:171/56/2).
- 13 1202 tarihli bir ilamdaki mütevellî atamasından Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Kesriye'de Aydın Baba Zaviyesi adlı bir Bektaşî Zaviyesinin var olduğu anlaşılmaktadır (VGMA,987: 18/3/4).
- 14 Makedonya Köprülü'de Hacet Baba Dergâhı Tekke post-nişinleri tespit edilememekle birlikte Hacet Baba'nın tekke haziresinde yattığı ve Köprülü'lü Gilman Baba'dan hilafet aldığı bilinmektedir. Gilman

- Baba'nın 19. yüzyılın hemen başında 1224- 1808 tarihinde vefat ettiğine göre tekke de aynı dönemde faaliyete geçmiş olmalıdır (Yüceer, Hür Mahmud,2011:760).
- 15 Tekke ilk olarak 16. Yüzyılda Kanuni'nin ilk eşi Mâhi Devran Sultan'ın kardeşi Sersem Ali Baba tarafından kurulmuştur (Bülbul;2015:206).
- 16 Yunanistan'ın orta kesiminde, Atina'nın 70 km. kuzeybatısındaki geniş ve verimli Boiotia ovasının kenarında alçak bir sırta yer almakta olup geniş bir tarım bölgesinin ticaret şehridir. 4000 yıla uzanan tarihiyle Yunanistan'ın en eski şehirlerinden biri olan İstefe, Osmanlı döneminde Eğriboz sancağına bağlı kaza merkeziydi (Kiel,2001:312-314).
- 17 Yirmi dört yıl süren Girit kuşatması sürecinde Osmanlı ordusuna katılmak için gönüllü birlikler toplanmıştır. Bu gönüllü birliklerden biri Hacıbektaş'taki Pirevi dervişleri tarafından oluşturulan "Bektaşî Dervişleri/Fukaraları Kefilesidir. Kafileyi o dönemde Hacı Bektaş Veli Tekkesi postunda oturan Dime-tokalı Vahdeti Dede hazırlamış, Horasanizâde Derviş Ali Dede'yi halifesi olarak kafilenin başına getirmiştir. Ayrıca Horasanizâde Derviş Ali Dede'ye gittiği yerlerde Bektaşî tekkesi açma, oralara müşrid ve baba tayin etme yetkisi vermiştir (Maden,2016:15).
- 18 Sinânüddin Yusuf Bey bin Abdullah'ın vakfiyesinde kendisinden kılıç ehlinden olduğundan ve sık sık "müşarünileyh" şeklinde söz edilmesinden, Yusuf Bey bin Sinan Paşa olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu dönemde aynı isimleri taşıyan iki Yusuf Bey bin Sinan Paşa'nın olduğu ve bunlardan ilkinin, Rumeli Beylerbeyliği yapmış olan, Oruç Paşa ve Bayezid Paşa'nın torunu, Sultan Murad'ın damadı, dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed'in eniştesi olan Sinânüddin Yusuf Bey'in amcası Umur Beyi Mirza Bey üzerine Tokat'a sefere gönderdiği bilinmektedir. Sinânüddin Yusuf Bey'in kurduğu vakfın mütevellisi olarak tayin edilen Karaca Ahmed neslinden Ahmed oğlu Emrullah'ın vakfının akrabasından olarak belirtilir. Diğeri ise Sultan Bayezid'in damadı olan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'dır (Turgut,2019:89). Makalede adı geçen Sinânüddin Yusuf Bey bin Abdullah'ın vakfiyesinde de evladın neslinin kesilmesinden sonra vakfının tevliyetini önce mevlâsı/efendisi Hızır Paşa oğullarına sonra bektaşî tarikatına mensup birine bırakmasından ve döneminde Tokat'a seferler düzenlenmesinden ve burada kurduğu vakıfta bir Bektaşî zavıyesi kurmasından hareketle, söz konusu şahsın, Sultan Murad'ın daması Sinânüddin Yusuf Bey olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.
- 19 Kerbelâ vakasını işleyen, ehli beyte ve on iki imamlara bağlılığı, sevgiyi dile getiren bir şiir türü manası kazanmıştır. Şiirde ölümlerinden acı ve üzüntü duyulanlar ise başta Efendimiz (s.a.v.)'in torunu olan ve Aşık Yunus'un "Şehitlerin ser çeşmesi" dediği Hz. Hüseyin ve yakınlarıdır(Özçelik,2015:70).

Kaynaklar

1-Arşiv Kaynakları (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

V G M A , 3 2 : 3 2 . , V G M A , 5 5 0 : 2 5 . , V G M A , 5 7 7 : 3 3 / 2 5 . , V G -
M A , 5 7 8 : 2 2 3 / 6 9 . , V G M A , 5 8 0 : 1 4 / 8 . , V G M A , 5 8 0 : 5 4 / 2 8 . , V G -
M A , 5 8 2 : 1 6 8 / 1 1 3 . , V G M A , 5 9 7 : 8 1 / 4 7 . , V G M A , 6 0 4 : 4 6 / 6 4 . , V G M A , 6 0 4 : 2 6 -
3 / 3 7 1 . , V G M A , 6 0 8 / 1 : 1 6 8 / 1 9 5 . , V G M A , 6 0 9 : 1 4 7 / 1 8 4 . , V G -
M A , 6 0 9 : 1 4 8 / 1 8 5 . , V G M A , 6 0 9 : 2 2 3 / 2 7 6 . , V G M A , 6 0 9 : 1 9 8 / 2 3 9 . , V G -
M A , 6 1 0 : 1 3 1 / 1 6 8 . , V G M A , 6 2 3 : 2 7 4 / 2 9 6 . , V G M A , 6 2 7 : 4 4 / 1 8 . , V G -
M A , 6 2 9 : 4 3 / 1 . , V G M A , 5 7 7 : 3 3 / 2 5 . , V G M A , 7 4 4 : 8 5 / 2 2 . , V G -
M A . , 7 4 4 : 2 9 8 / 8 9 . , V G M A , 7 3 1 : 1 1 / 1 3 . , V G M A , 9 8 7 : 1 2 / 2 / 8 . , V G -
M A , 9 8 7 : 5 3 / 1 3 / 4 . , V G M A , 9 8 7 : 1 8 / 3 / 4 . , V G M A , 9 8 7 : 1 7 1 / 5 6 / 2 .

2-Araştırma ve Yayınlar

Berki, Ali Himmet. (1958). "İslâm'da Vakıf, Sahih ve Gayrı Sahih Nevileri II", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59, 1-10.

- Bora, Siren. (2019). “Yeni Belgeler ve Fotoğraflar Işığında Ali Ulvî (Gerçek) Baba: Yaşamı ve Eserleri”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, V/1, 111-138.
- Bülbül, Sevil. (2015). “Kalkandelen Harâbatı Baba – Sersem Ali Baba Bektaşî Külliyesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 76, 205-228.
- Faroqî, Surayıya. (2003). *Anadolu’da Bektaşilik*. çev: Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Kiel, Machiel. (2001). “İstefe” *TDV İslâm Ansiklopedisi* C.23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 312-314.
- Köprülü, Orhan F. (1980). “Usta-zâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Girit’de İntişârı”. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 8-9, 41-42.
- Maden, Fahri. (2013) “Arnavutluk’ta Bektaşilik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler”, *Avrasya Etüdleri*, 44,141-176.
- . (2012) “Çamlıca’da Bir Erenler Durağı: Tahir Baba Tekkesi” 7. *Üsküdar Sempozyumu 2-4 Kasım 2012 1352’den Bugüne Şehir*, C.I.221-249.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1992). “Bektaşilik” *TDV İslâm Ansiklopedisi* C.5.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 373-379.
- Öztürk, Nazif. (1991). “Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 22. 45-68.
- Öztürk, Nedim. (1986). “Vakıfları Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat” *Vakıf Haftası Dergisi*.4.167-180.
- Özçelik, Mustafa. (2015). “Kerbela Mersiyeleri” *Somuncu Baba Dergisi*,180,68-72.
- Önder, Mehmet. (1994). “Hacı Bektaş Dergâhı Nasıl Açıldı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1. 35-39.
- Özlu, Zeynel. (2014) “Bektaşî Tekkelerinin Gelirlerine Dair Gözlemler” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*”,69. 15-40.
- Taşgın, Ahmet. (2009). “Hacı Bektaş’ın Rum’a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması”, “*Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, Bildiriler*,17-18. *Neşehir*”.1-9.
- Tanman, Baha (1991). “Âsitâne”, *TDV İslam Ansiklopedisi* C.3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 485-487.
- Turgut, Vedat. (2019). “Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa”,

Osmanlı Araştırmaları/ The Journal Of Ottoman Studies
53,52-120.

Yüceer Hür, Mahmud. (2011). “Balkanlar’da Sa’dilik ve Sa’dilik Tekkeleri” *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, (Bükreş, Romanya 1-5 Kasım 2006),741-717.

Yıldırım, Rıza. (2010). “Bektaşî-Alevî Geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*,53. 59-88.

